

законом. Водночас у словенській політичній думці остаточно сформувалися югославістська та національно-словенська традиції, які розглядали майбутнє Словенської держави з протилежних позицій. Між ними розгорнулася дискусія про ідеальну форму словенського державного устрою. Теоретичні уявлення про ідеал політичного впорядкування такої держави в обох випадках не виходили за рамки включення Словенії до полінаціонального державного утворення. Базові принципи державотворення мислилися не як суто словенські, а як загальнопівденнослов'янські. Однак найсуттєвішим фактором теоретичного розмежування було ставлення до проблеми національного самовизначення. Якщо ліберали були схильні до ідеї «злиття націй» та повної державно-адміністративної централізації, то республіканці захищали створення югославської федеративної спільноти, де була б втілена в життя словенська державність.

1. Pleterski J. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. – Ljubljana, 1971.
2. Tomšič I. *Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenski državnosti* // *Naši razgledi*. – XVIII, 7.11.1969. – Št. 21.
3. Mikuž M. *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. – Ljubljana, 1965.
4. Melik V. *Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje* // *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*. – 1982. – Št. 1/2.
5. Prunk J. *Slovenske predstave o avtonomiji in prizadevanja zanj v Kraljevini Jugoslaviji* // *Slovinci in država*. – Ljubljana, 1995.
6. Jankovič D., Krizman B. *Građa o stvaranju jugoslovenske države: (1.1. – 20.XII. 1918)*. – Beograd, 1964.
7. Lukač D. *Radnički pokret u Jugoslaviji i nacionalno pitanje 1918–1941*. – Beograd, 1972.
8. Perović L. *Od centralizma do federalizma: KPJ u nacionalnom pitanju*. – Zagreb, 1984.
9. Zečević M. *Na zgodovinski prelomnici: Slovenci v politiki jugoslovenske države 1918–1929*. – Knj. 1. – Maribor, 1986.
10. Stiplovesek M. *Slovenski parlamentarizem 1927–1929*. – Ljubljana, 2000.
11. Perovšek J. *Jugoslovanstvo in vprašanje narodov v južnoslovenski problematiki 19. in 20. stoletja* // *Prispevki za novejšo zgodovino*. – 1999. – Št. 1–2.
12. Perovšek J. *Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929*. – Ljubljana, 1996.
13. Perovšek J. *Oblikovanje programskih načrtov o nacionalni samoodločbi v slovenski politiki do ustanovitve NDS Jugoslavije (december 1922 – april 1923)* // *Zgodovinski časopis*. – 1984. – Št. 1/2.
14. Perovšek J. *V zaželjeni deželi: slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo: 1918–1941*. – Ljubljana, 2009.
15. *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*. – Ljubljana, 1998.
16. *Slovenstvo. Jugoslovanstvo: Slovar slovenskega knjižnega jezika / Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU [Āããòðĩĩěě ðããèĩ]*. – Āããèĩ ãĩĩòòĩò: <http://bos.zrc-sazu.si/cgi>.
17. *Razprava o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923: Dokumenti / Ur. J. Perovšek*. – Ljubljana, 1990.

Malshina K.V. State-creative ideal in Slovenian political discussion (the first half of 1920-ths). Article is devoted to the distinction between the national-Slovenian and Yugoslavistic political traditions in Slovenia in the first half of the 1920ths what appeared in socio-political debates about the form of future Slovenian government.

Key words: Slovenia, yugoslavism, slovenstvo, State-creative ideal

Н. Ю. Олещук

РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКОЇ «ПОЛІТИКИ РІВНОВАГИ» (січень 1934 – травень 1935 рр.)

В статті висвітлюється трансформація радянсько-польських дипломатичних відносин під впливом зростання німецької загрози в Європі.

Ключові слова: Східний пакт, політика рівноваги, Ю. Бек, М. Литвінов

На сьогодні міжнародна стратегія України характеризується невизначеністю і постійним пошуком вибору між Сходом і Заходом. Європейський Союз і Росія як дві потужні сили на міжнародній арені вимагають від українського МЗС визначеності та чітких орієнтацій. У цьому контексті надзвичайно корисним є звернення до історичного досвіду «малих держав», яким доводилося балансувати між своїми потужнішими сусідами. Таким досвідом є доля Польської Республіки в 1930-х рр., якій довелося доводити право на існування, тримаючи рівновагу між СРСР та Третім Рейхом.

Дипломатія СРСР передвоєнних років досліджувалась у працях радянських істориків і представлена комплексними працями – «История внешней политики СССР» [1] й «История дипломатии» [2]. Чи не єдиною узагальнюючою роботою з історії радянсько-польських відносин міжвоєнного періоду є «Очерк истории советско-польских отношений» [3], виданий 1979 р., але, не дивлячись на багатий фактичний матеріал, праця «страждає» на політичну заангажованість та упередженість. Слід відзначити й роботу польського історика Г. Батовські [4], яка стала спробою комплексного аналізу польської зовнішньополітичної діяльності та дипломатії міжвоєнного періоду.

Польську зовнішню політику та відносини між Польщею і СРСР першої половини 1930-х рр. вивчала радянська дослідниця І. Міхутіна, праця якої [5] не втратила наукове значення і дотепер. Нові методологічні підходи та широкий доступ до джерел відкрили нові можливості для подальшого вивчення проблеми, зокрема, перегляду усталених штамів радянської історіографії. Ця тенденція простежується в роботах сучасних російських – Л. Нежинський [6], Ю. Іванов [7], українських – Л. Зашкільняк [8], О. Алексієвць [9] і польських істориків М. Захаріаса [10], М. Корната [11], В. Матерські [12], С. Грегоровича [13]. Останні загалом виправдовують «польську політику рівновіддаленості» як єдино можливу та доводять, що зовнішня політика СРСР міжвоєнного періоду була спрямована на знищення Польської держави. Насамперед варто з'ясувати причини застосування польським керівництвом «політики рівноваги» та її реалізації. Актуальність цього зумовлена політичною заангажованістю радянської історіографії, яка не бажала розуміти пронимецьку орієнтацію Польщі. Саме це і визначило мету нашої розвідки.

Початок 1930-х рр. позначився значним успіхом щодо розвитку мирних відносин у Східній Європі, закладених ще пактом Бріана-Келлога. Підтвердженням цьому є підписаний 25 липня 1932 р. Пакт про ненапад між СРСР та Польщею, терміном на три роки [14, 436–439]. На зближення Польщі та СРСР у цей час впливали два чинники європейської політики: створення державного блоку у формі директорату, за участі Англії, Франції, Німеччини, Італії [15, 40] та прихід до влади в Німеччині 1933 р. нацистської партії, що помітно змінило міжнародну ситуацію [13, 44]. Агресивні плани німець-

кого керівництва були спрямовані і проти Польщі, а саме – на приєднання до Рейху міста Данцига. Боячись територіальних зазіхань Німеччини, Польща разом з Прибалтійськими державами (окрім Литви), Румунією, Афганістаном, Персією, Туреччиною та СРСР підписала 3 липня 1933 р. Конвенцію про визначення агресії [16, 388–392], де вона була чітко визначена.

Польська дипломатія, переконавшись, що між Польщею та СРСР утвердився курс на мирну співпрацю, поступово почала спрямовувати зусилля на пошук порозуміння з Німеччиною. У середині липня 1933 р. радянські дипломати повідомили про такі спроби, що означало згоргання розвитку відносин з Москвою [16, 355]. З цього моменту польська зовнішня політика поступово почала дистанціюватися від попередньої тісної співпраці з Францією та СРСР.

На початку 1934 р. А. Гітлер оголосив про переозброєння Німеччини [17, 261]. Такий крок нацистів не занепокоїв Польську державу, а Ю. Бек 5 січня 1934 р. заявив, що озброєння є «дрібницями». Втім, розуміючи можливість зіткнення, 26 січня поляки підписали в Берліні «Декларацію про мирне вирішення питань та незастосування сили між Польщею та Німеччиною» [18, 766]. При цьому, польські політики усвідомлювали, що радянсько-німецьке зближення (перерване приходом до влади в Німеччині нацистської партії) є питанням часу, відтак, були впевнені, що повернення радянсько-німецької співпраці стане загибеллю для Польської держави [10, 167]. Зрештою, Польща отримала те що хотіла – договори із сусідами, які гарантували їй мир.

Однак в європейській дипломатії відразу поширилися плітки про те, що між Польщею та Німеччиною був підписаний секретний наступальний договір [19, 48]. Це не могло не викликати занепокоєння світової спільноти, адже це зводило нанівець значення Ліги Націй і всієї політичної системи Європи. Вважалось, що договір несе потенційну загрозу Прибалтійським державам [20, 175]. Промовистою була оцінка Ю. Бека польсько-німецької угоди про неагресію, від середини лютого 1934 р., тобто, що Ліга Націй показала свою неспроможність у галузі регулювання міжнародних відносин, тому Польща бачить єдиний вихід у двосторонніх договорах – таких, як договір із Німеччиною [18, 132].

Подібне бачення польсько-німецьких відносин призвело до того, що Польща не виявила бажання підтримати ініціативу концепції багатосторонньої безпеки [13, 46] від головних партнерів у питанні збереження миру – Франції та СРСР. Адже як вважав Ю. Бек, головуюча роль СРСР у системі колективної безпеки може лишити Польщу фактичних вигод від союзу з Францією [11, 41]. 28 квітня стало відомо про ініціативу французького міністра закордонних справ Ж.-Л. Барту створити регіональний пакт взаємодопомоги за участю СРСР, Німеччини, Польщі, Чехословаччини та Прибалтійських республік, без участі Франції. Головним пунктом пакту було зобов'язання надавати сусідам допомогу у випадку агресії, не приховуючи, що метою цього був пошук ефективного співробітництва СРСР та Франції проти Німеччини [18, 309]. Однак необхідно було переконати Польщу взяти участь у Східному пакті, яка не поспішала до нього, через негативну позицію до нього Німеччини. 13 червня її міністр закордонних справ К. Нейрат висловив М. Литвинову офіційну позицію: Німеччина не бачить необхідності підписання пакту, бо не готується до експансії.

Французькі та радянські дипломати неодноразово відзначали і негативну позицію щодо пакту Ю. Бека. Під час конференції в Женеві з питань роззброєння, польський міністр закордонних справ так і не дав чіткої

відповіді М. Литвинову щодо участі Польщі в пакті. Радянський керівник зовнішньополітичного відомства припускав, що польська дипломатія «буде ховатися за спину Німеччини», аби відмова останньої від пакту позбавила Польщу необхідності відкрито висловити негативну позицію [18, 421]. Тому дипломати повідомляли, що Польща зацікавлена лише в зовнішніх маніфестаціях покращення відносин з більшовиками.

Разом із СРСР, французька дипломатія продовжувала тиснути на Варшаву щодо ухвалення Східного пакту. Наприкінці червня Ж.-Л. Барту направив Ю. Беку проект договору, де «червоною стрічкою» проходила ідея підписання пакту на основі статуту Ліги Націй. На початку липня Ю. Бек зустрівся з повноважним радянським представником у Польщі Я. Давтяном, заявивши про стримане ставлення Польщі до пакту [18, 439]. Позиція Польщі вкотре викликала занепокоєння Франції та СРСР, де таку поведінку поляків пояснювали бажанням вести незалежну політику від інших держав.

Прагнувши реалізувати концепцію «Східного Локарно», 14 липня 1934 р. СРСР прийняв схвальне рішення щодо підписання трьохсторонньої угоди з Францією та Німеччиною [21, 313]. Проте, навіть після цього Ю. Бек не змінив ставлення до ідеї Східного пакту: «Польща має договір про ненапад з СРСР та Німеччиною, а також союзні з Францією та Румунією.., для чого їй ще пакт про взаємодопомогу?». Польща шукала будь-які приводи для затягування переговорів, наприклад, наполягала на приєднанні до пакту Румунії [5, 210]. Важливою складовою у переговорах про Східний пакт було підписання франко-радянського протоколу від 5 грудня 1934 р., який продемонстрував бажання Франції та СРСР підписати таку угоду. Цей протокол підтверджував, що переговори стосовно нього не завершені і це була можливість для Польщі та Німеччини переосмислити своє ставлення до нього.

Радянський Союз неодноразово висловлював бажання подальшого розвитку та зміцнення радянсько-польських відносин [22, 20]. Проте, польська дипломатія спрямувала зусилля на відвернення німецької агресії від «польського коридору». Саме тому Ю. Бек, аби не провокувати А. Гітлера, висловив тверду позицію щодо неприєднання до Східного пакту. Надію на те, що нацисти не спрямують «вістря своїх багнетів» проти Польщі, польський міністр мотивував здобутками А. Гітлера на міжнародній арені, а саме – приєднання до Рейху Саарської області [23, 32].

Через те, що попередні проекти пакту не влаштували Німеччину та Польщу, був розроблений новий проект, який, начебто, враховував «побажання» німецької та польської сторін [23, 181–182]. Внаслідок внесених змін, проект уже не відповідав своїй первинній ідеї, будучи схожим, здебільшого, на пакт про ненапад, але й це не влаштувало Польщу. Зокрема Ю. Пілсудський заявив, що не вважає за можливе приймати допомогу від країн, які брали участь у її поділах [23, 182]. У Європі така позиція викликала неприховане обурення. В Англії, наприклад, вважали, що поляки ведуть «дитячу політику» престижу, яка не сприяє зміцненню миру в Європі [24, 12], а також були занепокоєні, що Німеччина хоче втягнути Польщу у війну, аби звести з нею територіальні «рахунки». Зрештою, справжнє ставлення Польщі до ідеї Східного пакту стало очевидним у результаті розмови Ю. Бека й Я. Давтяна 10 квітня 1935 р., коли перший назвав ідею Східного пакту остаточно «похованою» [5, 25].

Проте, Франція та СРСР продовжили перейматися ідеєю створення системи колективної безпеки. Було узгоджено змінити її формат з багатостороннього догово-

ру (як передбачав попередній проект) на систему білатеральних (двосторонніх) договорів для забезпечення миру в Європі. Підтвердженням реалізації такої політики стали договори, підписані між СРСР і Францією, СРСР і Чехословаччиною. Слід зазначити, що підписані договори не були підкріплені військовими угодами, що свідчило не стільки про бажання зміцнити мир в Європі, скільки про плани «витягнути» Францію та Чехословаччину з можливих комбінацій проти СРСР, а також для створення важеля впливу на Німеччину та Польщу [25, 167].

Після смерті Ю. Пілсудського 12 травня 1935 р., зміни курсу зовнішньої політики не відбулося. Навпаки, спостерігалось посилення германофільських позицій міністра Ю. Бека, наростав рівень взаємодовіри, дрібних зіткнень і відсутність будь-якого продовження курсу, взятого 1932 р. [12, 100–101].

Отже, радянсько-польські відносини на початку 1930-х рр. зазнали позитивного впливу світової політики, спрямованої на поглиблення мирних відносин усіх країн Європи. Підтвердження тому – підписання пакту про ненапад та декларація про визначення агресії. Проте, з приходом до влади реакційного нацистського режиму в Німеччині, зовнішня політика Польщі переорієнтувалася на пошуки порозуміння зі своїм західним сусідом. Внаслідок цього, була підписана декларація про неагресію з Німеччиною, що знаменувало поступове відхилення від попередньої активної співпраці з СРСР та Францією. Насамперед це виражалось у саботуванні реалізації Східного пакту та призвело до того, що від 1935 р. радянсько-польські відносини почали охолоджуватися та погіршуватися.

1. *История внешней политики СССР 1917–1945 гг.* / Под ред. А. Громыко, Б. Пономарева. – Т. 1. – М., 1986.
2. *История дипломатии. Дипломатия в период подготовки Второй мировой войны 1919–1939* / Под ред. В. Потёмкина. – Т. 3. – М., 1945.
3. *Очерки истории советско-польских отношений* / Под ред. И. Костюшко. – М., 1979.
4. *Batowski J. Między dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomatycznej.* – Krakow, 1988.
5. *Михутина И. Советско-польские отношения, 1931–1935.* – М., 1977.
6. *Нежинский Л.Н. СССР и Польша в 1934–1935 гг.: упущенные возможности?* // *Советско-польские отношения в политических условиях Европы 30-х годов XX в.* / Отв. ред. Э. Дурачински, А. Сахаров. – М., 2004.
7. *Иванов Ю. Очерки истории советско-польских отношений в документах 1917–1945 гг.* // *Наш современник.* – 2003. – № 10.
8. *Заицильняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів.* – Львів, 2002.
9. *Алексівець Л. Новітня історія Польщі (1918–1939): Навч. пос.* – К., 2002.
10. *Zacharias M.J. Niemcy, Związek Sowiecki i mocarstwa zachodnie w polskich kalkulacjach politycznych w latach 30. XX w. (ze szczególnym uwzględnieniem 1939 r.)* // *Historia i polityka.* – Toruń, 2009–2010. – № 2–3.
11. *Kornat M. Polska polityka zagraniczna 1932–1939* // *Biuletyn instytutu pamięci narodowej.* – 2009. – № 12.
12. *Матерски В. Польско-советские отношения (1932–1939). Узловые проблемы* // *Советско-польские отношения...*
13. *Грегорович С. Место и роль СССР в политике Польши в 30-е годы* // *Советско-польские отношения...*
14. *Документы внешней политики СССР (Далі – ДВП СССР) / Под ред. А. Громыко.* – Т. XV. – М., 1969.
15. *Морозов С. К вопросу о секретном польско-германском договоре 1934 года* // *Славяноведение.* – 2005. – № 5.
16. *ДВП СССР.* – Т. XVI. – М., 1970.
17. *Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ.* – М., 1997.
18. *ДВП СССР.* – Т. XVII. – М., 1971.

19. *Чему свидетели мы были... Переписка бывших царских дипломатов, 1934–1938: В 2 т. – Т. 1 / Под ред. Е. Примакова.* – М., 1998.
20. *Документы и материалы по истории советско-польских отношений* / Под ред. И. Хренова, Т. Цесляк. – Т. VI. – М., 1969.
21. *Политбюро ЦК РКП(б)–ВКП(б) и Европа. Решения «особой папки». 1923–1939.* – М., 2001.
22. *Молотов В.М. Статьи и речи. 1935–1936.* – М., 1937.
23. *ДВП СССР.* – Т. XVIII. – М., 1973.
24. *Секреты польской политики (1935–1945): Сб. док. / Сост. Л. Соцков.* – М., 2009.
25. *Волос М. Внешняя политика СССР в 1935–1939 гг.: некоторые соображения* // *Вестник МГИМО.* – 2009. – № 4.

Oleshchuk N.Y. The Soviet-Polish diplomatic relations in the context of the Polish «policy of equilibrium» (the January of the 1934th – the May of the 1935th). The transformation of the Polish-Soviet diplomatic relations under the influence of the Germany's threat growth in Europe is examined in the article.

Key words: Eastern Pact, the policy of equilibrium, J. Beck, M. Litvinov

Т. В. Пилипович

УКРАЇНСЬКИЙ ЧИННИК У ФОРМУВАННІ АРМІЇ ГЕНЕРАЛА АНДЕРСА НА ТЕРИТОРІЇ СРСР ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Проаналізовано участь українців під час створення польського добровольчого формування – Армії генерала Андерса (2-го Польського Корпусу) на території СРСР. У центрі уваги висвітлення причин та дипломатичних перемовин про формування Армії генерала Андерса та взаємозв'язок цього процесу з українським чинником.

Ключові слова: українці, національні меншини, Армія генерала Андерса (2-й Польський Корпус)

Маловідомою сторінкою всесвітньої історії є етап створення польського добровольчого військового формування – Армії генерала Андерса (2-го Польського корпусу). Це військове формування було створене з ініціативи генерала Владислава Андерса в 1941 р. на території Радянського Союзу згідно радянсько-польської угоди. Армія складалася з польських громадян, які потрапили до радянського полону, в ході радянсько-польської війни 1939 р., а також поляків, котрі були засуджені та депортовані до таборів ГУЛАГу. Слід зазначити, що серед цієї групи польських громадян було чимало етнічних українців, адже у міжвоєнний період західноукраїнські землі перебували під владою Другої Речі Посполитої.

Перша спроба створити польське військове з'єднання на території СРСР відбулася восени 1940 р. Так, 2 листопада Л. Берія, виконуючи вказівки Й. Сталіна, звернувся до нього з пропозицією сформувати дивізію з утримуваних в СРСР польських військовополонених і використовувати її в разі зіткнення СРСР з Німеччиною [1, 40]. Проте, Й. Сталін, не бажаючи спровокувати напад Німеччини на СРСР, не поспішав зі створенням такого військового формування. Втім, напад Німеччини на СРСР створив нову ситуацію і спонукав радянське керівництво піти на співпрацю з польським емігрантським урядом В. Сікорського.

1 серпня 1941 р. в Москві розпочалися переговори щодо формування польської армії на території СРСР. Від радянської сторони переговори вів уповноважений Генерального штабу Червоної Армії генерал-полковник А. Василевський, від польської – начальник військової місії, генерал-майор С. Шишко-Богуш. 6 серпня 1941 р. командуючим польської армії в СРСР був призначений генерал В. Андерс. Головною метою угоди було створення в найкоротший строк на території